

Andreja Jurkovnik

Študij nemškega jezika s književnostjo je zaključila na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Diplomirala je pod mentorstvom dr. Uršule Krevs Birk. Od leta 2016 sodeluje z domoznanskim oddelkom Mestne knjižnice Velenje pri digitalizaciji Kajuhove zapuščine.

**KAJUHOVA ROKOPISNA
ZAPUŠČINA V DOMOZNANSKI
ZBIRKI KNJIŽNICE VELENJE**

Le nekaj kilometrov od svojega doma v Šoštanju se je končala pot mladega pesnika Karla Destovnika Kajuha. Pesnika revolucije, izjemno angažiranega intelektualca in pesnika, ki je pomagal ustvarjati zgodovino in posredno tudi sedanjost. Pesnik, ki je med pohodom 14. divizije čez Hrvaško na Štajersko padel 22. februarja 1944 pri Žlebniku v Šentvidu pri Zavodnju.

Večji del Kajuhove ohranjene književne zapuščine je v lasti družine Mešič. Ta del zapuščine hrani Mestna knjižnica Velenje z namenom, da obdeluje, hrani, razstavlja in varuje zapuščin-sko gradivo pesnika Kajuha ter omogoča javnosti dostop do tega gradiva in njegovo spoznavanje. Zapuščina je razdeljena na šest sklopov: šolski zvezki, Kajuhova rokopisna zapuščina, v kateri so ohranjeni njegovi rokopisi pesmi, razni dokumenti, korespondenca, izrezki iz časopisov in knjige.

V njegovo zapuščino je uvrščena tudi zapuščina pesnika in prevajalca Franca Primca, Kajuhovega prijatelja in sošolca iz gimnazijskih let v Celju. Posebej zanimiva in pomembna je njegova obsežna ohranjena pisemska korespondenca. Ob njeni literarnozgodovinski vrednosti pisma razkrivajo Karla Destovnika - Kajuha, hkrati pa nudijo dragocen vpogled v posamezna obdobja njegovega literarnega ustvarjanja. Najobsežnejša ohranjena korespondenca je Kajuhovo dopisovanje s Konstantinom Nahtigalom, Francem Primcem, Mičico – Marijo Medved ter s Silvo Ponikvar.

V prispevku s fragmenti Kajuhovega dopisovanja z njegovimi literarnimi sopotniki, prijatelji, ljubeznimi in najbližjimi predstavljamo najpomembnejša obdobja v kratkem življenju tega pesnika.

Kajuhova gimnazijska leta v Celju (1933–1940)

Po končanem petem razredu osnovne šole v Šoštanju in opravljenem sprejemnem izpitu leta 1933 je Kajuh šolanje nadaljeval na 1. državi realni gimnaziji v Celju. Prvi dve šolski leti je zaradi telesne šibkosti bival v Celju pri šoferju Francu Bremcu na Gregorčičevi ulici 4. Kasneje se je iz Šoštanja vsak dan v Celje vozil z vlakom. Kajuh in njegovi somišljeniki so imeli na vlaku stalen prostor. V tej družbi so bili Tone Arzenšek, Vlado Weingerl, Janez Platzer, Janko Vrabič, Marija Medved in Elza Štič. V Šempetru so se jim pridružili še Vera Šlander, v Žalcu Ivanka Uranjek, Lado Plaskan in Ervin Prelog. Na poti do Celja so ponavljali učno snov, na poti nazaj v Šoštanj pa so čas porabili za branje napredne literature, sprevodniki so jih imeli za najbolj disciplinirane vozače. Prebirali so napredno revijo Sodobnost in aktualne prispevke iz dnevnega časopisja, ob katerih se je razvila živahna debata. Karli je bil navadno tisti, ki je glasno bral. Radi so tudi prepevali, predvsem revolucionarne pesmi.

To je bil čas, ko je bil Šoštanj znan kot največje in najbolj živahno mesto v Šaleški dolini. Mladi so se družili na sokolskih sestankih, raznih kulturnih večerih, pripravah

na igre in nastopih ter športnih dogodkih. Ob vročih poletjih so se kopali ob Brišnikovem jezu ob Paki. Sodelovali so tudi na protestih in drugih akcijah proti izkoriščanju delavcev in proti tistim, ki so se zavzemali za prevlado nemškega jezika in kulture. Edina stvar, ki jih je ločevala med seboj, je bila pripadnost slovenstvu. Na eni strani so bili mladi vneti kulturniki, zavedni Slovenci, ki so se krčevito borili za svoj jezik, svojo kulturo in svojo prihodnost. Na drugi strani so bili nemškutarji.

Pred železniško postajo v Šoštanju leta 1939, Karel Destovnik je osmi z leve, na njegovi levi Marija Medved, na njegovi desni Janez Platzer (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

Mladi so se družili tudi v šoštanjskem kinu, ki je bilo v lasti družine Destovnik. Vsi filmski žurnali so še pred predvajanjem šli skozi "strokovno cenzuro" Destovnikovih sinov Karlija in Jožija. Dosledno sta izrezovala vse filmske vesti, ki so govorile v prid nacistični Nemčiji in Hitlerju. Nemško usmerjeni Šoštanjčani so se spraševali in pritoževali, kako to, da v žurnalih ni ničesar o Nemčiji.

Na končnem izletu v Šmarju pri Jelšah v šestem razredu gimnazije. Fotografija je nastala 6. junija 1940 na železniški postaji Grobelno. Karel Destovnik je tretji z leve (iz knjige Cesar, Emil: Kajuh, Velenje, Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2014).

Kot šestnajstletni fant je bil Kajuh že globoko zavedni Slovenec. Njegovi šolski spisi kažejo izredno zrelost in prebujeno nacionalno zavest. Takšna sta spisa Naša kri na tujem iz 18. decembra leta 1939 in Pomen reformacije za slovensko slovstvo, ki ga je napisal 4. februarja 1940. Njegova na pogled lepa, vendar težko berljiva pisava, je učiteljem povzročala precejšnje preglavice, zato so njegovi šolski spisi ostali nekajkrat neocenjeni.

Na njegov zgodaj izoblikovani svetovni nazor so vplivale socialne krivice, s katerimi se je srečeval vsak dan. Tovariševa nesreča je bila njegova nesreča. V literarnem ustvarjanju, v katerem je opozarjal na krivice in pisal o viziji boljšega sveta, je videl eno glavnih nalog svojega življenjskega poslanstva. Razlike med bogatimi in revnimi so bile v tistem času velike, prevelike. Zaradi svetovnonazorskih pogledov, ki jih ni skrival ne pred vrstniki ne pred profesorji, je

nanj postal še posebej pozoren profesor verouka Hanželič, saj je bila težnja takratnih profesorjev, da učenec ne sme vedeti več, kot mu narekuje profesor.

V tem času postane Kajuh tudi član komunistične mladinske organizacije Jugoslavije (SKOJ). Kljub šolskim obveznostim posveča veliko pozornosti kulturnemu in političnemu delu tako v Šoštanju kot Celju, sodeluje pri kulturnih manifestacijah v šoli, predvsem pa v Šoštanju. V Šoštanju je bil eden vodilnih igralcev igralske skupine in izvrsten recitator. Globoko zavedna Slovenka, prav tako recitatorka in vsestranska pomočnica pri kulturnih in drugih dogodkih je bila tudi Marija Medved. Pretipkala je prve Karlijeve pesmi, ki so bile namenjene objavi v Slovenski mladini. Njuno sprva veliko tovarištvo je počasi preraslo v ljubezen.

*Karel Destovnik
in Marija Medved
na sprehodu v
Šoštanju leta 1940
(hrani Narodna in
univerzitetna knji-
žnica Ljubljana).*

Marija Medved je izhajala iz ene najbolj uglednih družin v Šoštanju. Njen oče se je ukvarjal z nakupom in prodajo lesa. Kot eni redkih so imeli doma pisalni stroj. V srednji trgovski šoli v Celju se je naučila nanj tudi desetprstno tipkati.

Prvi razred gimnazije je opravil s prav dobrim uspehom, drugega z dobrim, tretjega po popravnem izpitu pri matematiki z dobrim, četrtega s prav dobrim uspehom. Peti razred je ponavljal, naslednje leto, leta 1939/40, pa ga je opravil s prav dobrim uspehom.

Leta 1938, Karli je bil takrat v 5. b razredu gimnazije, je izšla uvodna številka glasila Slovenska mladina (revija za leposlovje in kulturna vprašanja), ki je bilo namenjena vsej slovenski napredni mladini. Na uvodnih platnicah je bil poziv k sodelovanju.

Številka, ki je pred Teboj, je začetek in uvod v list, ki ga hočemo pričeti izdajati v jeseni. Da bi pa to hotenje ne ostalo samo hotenje in s tem vse to le fraza v poplavi fraz današnjega dne, te pozivamo, tovariš iz Ljubljane in Maribora, Celja in Ptuja, Kranja in Novega mesta, Celovca in Kočevja, Murske Sobote, Gorice, Trsta ter vseh ostalih krajev slovenske zemlje, ki čutiš in hočeš isto, da se nam pridružiš in s svojim sodelovanjem zagotoviš uspeh našega hotenja. Zavest, da nismo sami, nam bo dvignila moralno moč, delo slehernega posameznika v tej skupnosti pa bo imelo tako tudi svoj globlji smisel.

Programska osnova Slovenske mladine je povsem ustrezala Kajuhovemu nazorskemu prepričanju. Prvi sestanek sodelavcev Slovenske mladine je bil organiziran na Uršlji gori v začetku septembra leta 1938, takrat je Kajuh obiskoval 5. razred celjske gimnazije. Udeleženci sestanka so bili identičnega nazorskega pogleda in motivirani za začetno delo, kar jih je močno povežalo. Kajuh se je najbolj zbližal s Konstantinom Nahtigalom, sinom univerzitetnega profesorja dr. Rajka Nahtigala. Takoj je pričel intenzivno sodelovati pri reviji, pisal je prispevke, angažiral se je pri pridobivanju novih bralcev in skrbel za finance. Z njegovim delom za revijo

in obsežnim dopisovanjem z urednikom Konstantinom Nah-tigalom se je poglabljalo tudi njuno prijateljstvo.

*Sodelavci Slo-
venske mladine
na posvetu
konec julija
1939 na Osred-
ku pri Krškem
(od leve proti
desni), v prvi
vrsti: Radin
Visenjak, univ.
prof. dr. Mi-
hajlo Rostohar;
Milan Kerin in
Dušan Bordon.
V drugi vrsti:
Karel Destov-
nik, Cvetka
Metlika, Kon-
stantin Nah-*

tigal, Milan Pogačnik in Zvonko Sagadin. V tretji vrsti: France Jamnik, Franc Šebjanič, Tone Arzenšek, Sava Jovanović in Ljubo Marion (iz knjige Cesar, Emil: Kajuh, Velenje, Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2014).

Skoraj ni pisma, v katerem ne bi omenjal dela za Slo-
vensko mladino, analiziral svojih ali tujih pesmi, poročal o
tehničnih težavah, denarnih zadevah in odmevih, ki so jih po-
samezne številke sprožile v njihovem okolju:

19. 6. 1938

... P. S.

Sedaj še nekaj o zadnji številki. Začnimo kar pri prvi strani! To je pri ovitku. Ta mi zelo ugaja, zlasti Cankar. Tvoj uvodnik mi prav tako ugaja! Dosti si povedal! Je pa tudi najborbenější članek v tej številki. Si ga pač Ti napisal! Pi-smo Šebjaniča mi je tudi všeč. Pogledi na stvarnost se mi zde preveč nenapisani, t. j. mnogokaj je pozabil in sam prav pove, ko reče, da niso te vrstice popolne. Svoje stvari prepu-stim drugim, sicer pa lahko rečem, da mi Srečanje ne uga-ja... Imaš prav svojski slog, ki se mi zelo dopade. To je tista

preprostost in življenjskost. V „Mladina po svetu“ bi moral avtor iti globlje, ne smel bi samo poročati. Prav to menim o kritiki „Neodvisnega gledališča“. Globlje, globlje, ne samo tako povrhu. O Preisovi kritiki menim, da je dobra, vendar ne more avtorju „Vsebine ciljev“ reči drugega, da je bil morda prepovršen. A oni odlomki iz „Slovenske vasi“ so odlični.

Del Kajuhovega pismo Konstantinu Nahtigalu, v katerem opiše potek Cankarjeve proslave v Šoštanju:

Dragi Kostja!

Šoštanj, 26. 9. 1938

Nič Ti ne pišem, pa sem Ti obljubil. Se Ti pa res mora zdeti čudno. Ampak saj veš, moj zob. Za akademijo mi je malo nehalo, pa se je zopet po njej bolečina razbohotila. Bil sem namreč otekel ko kako rejeno prase... Praviš, da si bral v Slovenskem narodu o akademiji. Prav. Vsega pa gotovo nisi razumel, vsaj tistega o predigri ne. Bilo je namreč takole. Prireditve smo pravil prijavili na srez. Srez pa nam vse do dneva prireditve ni poslal prepovedi, torej je prireditev dovoljena ... pripravili smo se nanjo z vso resnostjo. A pred samo predstavo nam komandir orožniške stanice, na lastno pest, prepove prireditev. Torej, naj bi se prireditev ne vršila. Prosili smo komandirja, naj nam vljudno pove, da se akademija ne vrši in zakaj se ne vrši. Rekli smo mu, naj prepoved sporoči ljudem, ki so željno pričakovali proslave, tokrat zbrani popolnoma točno. Ker kom. ni hotel tega izvršiti, je stopil pred ljudi Biba in jim povedal, za kaj se stvar ne more vršiti. Sledili so vzkliki „Dol z diktaturo, živel Cankar, fuj komandir“, pri vzklikanju je bila udeležena vsa dvorana. Ker pa se komandir ni hotel niti sedaj odstraniti, mu je Biba rekel: Ali so prišli in plačali ljudje zato, da gledajo vas ali nas. Sledil je buren smeh in žvižganje. Biba je pričel govor. Komandir ga je nato trikrat prekinil, a ljudstvo je spontano zahtevalo nadaljevanje programa, češ pa nas sodite, če bo kaj. Biba je povedal ljudem: „Hoteli ste proslavo Cank., torej jo imejte.“, in komandirju: „Čujte ljudstvo, njegov glas pa je več, kakor glas postave.“, nato je komandir s svojim orožniškim spremstvom odšel, češ

jaz vam bom pokazal. Rekel je, da bo naredil svoje. In res, čez par dni smo imeli hišne preiskave. Prizadetih nas je bilo kakih sedem. Pri katerih pa nikjer niso našli kaj obremenilnega. Te s tovariškim pozdravom pozdravlja Tvoj Karli

Peti razred je moral zaradi negativnih ocen pri matematiki in latinščini ponavljati. V naslednjem šolskem letu, 1938/39, je Karli sedel v šesti klopi pri oknu. Njegov sosed je bil pesnik Franc Primc – Pero. Zaradi podobnih nazorskih pogledov in zanimanja za literaturo sta kmalu postala dobra prijatelja. Med poukom sta v kratkih stavkih, napisanih na listih šolskih zvezkov, velikokrat razmišljala o vrednosti svojega pesniškega talenta. V delo z revijo Slovenska mladina je Kajuh želel vpeljati tudi novega prijatelja, o katerem je pisal 11. 1. 1939 Konstantinu Nahtigalu:

Franc Primc in Karel Destovnik 20. aprila 1939 v Braslovčah (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

... Poleg mojih pesmi Ti pošiljam še par pesmi mojega sošolca Primca, ki je čisto dober fant, da bi se še dalo kaj napraviti iz njega. Pesmi, si mislim, da še niso za tisk, vendar bi želel, da mu Šega posveti vsaj par vrstic v uredniških paberkih, ker je pošten in iskren. Rekel je, da se mu zdi, da ima „Slov. ml.“ bodočnost in da bo dal, ko bo imel kaj za tiskovni sklad ...

Listki razkrivajo Kajuha, njegovo čustvenost in razglablajočo resnost. Vsi razgovori niso datirani, nastali pa so v zadnjem obdobju njunega prijateljstva, v prvem polletju šolskega leta 1939/40.

Med šolsko uro je dozorela tudi misel, da se lotita pisanja drame. Drami sta začrtala osnovni vsebinski in idejni okvir, nadaljnje delo pa je prekinila Primčeva smrt. Ne vemo, ali se je Kajuh lotil pisanja te drame, ker morebitni fragment v njegovi zapuščini ni ohranjen.

Primc: ... In najprej moreva imeti dispozicijo: točke.

1. Kajuh: Zakaj piševa

2. Primc: Tudi pri nas je naše ml. gib. svoj odmev, saj nas tlačijo iste stvari kot mladino vsakega naroda. (Ali bi omenila „dva velika soseda našega naroda“: It. In N.?)

Kajuh: Seveda

3. Primc: Prava vsebina.

Kajuh: Tu bi morala povedati, da je naš narod bil vedno teptan in da so ga ropali in davili ravno Italijani in Nemec.

Primc: Da, to je potrebno. Francozi in tudi drugi ne poznajo naše zgodov.

Kajuh: Povedati bi morala, da je mladino v veliki meri in skoro predvsem združila preteča fašistična invazija. Zamolčati bi seveda ne smela vso tisto razstrganost in politično formiranje mladine pod vplivom raznih demagogov, ki imajo mladino le za orodje, s katerim lahko mirne duše delajo, kar hočejo, in ki jo samo izrabljajo. Za to bi dobila marsikaj dobrega iz člankov v „Sl. ml.“

Primca so večkrat obsedale samomorilske misli, to se je dogajalo tudi v prvih dneh decembra, ko se je odpravil peš iz Celja v Šoštanj h Kajuhu po slovo. Kajuh je razbral tovariševo duševno stisko in ga poskušal potolažiti. Po daljšem pogovoru mu je Primc zagotovil, da je popolnoma pomirjen, in se nato z vlakom odpeljal iz Šoštanja v Celje. Od celjske železniške postaje se je nato napotil proti Štoram, kjer je skočil pod kolesa drvečega vlaka. V poslednjem pismu, ki ga je nosil s seboj, je zapustil vso literarno zapuščino svojemu edinemu prijatelju Karliju. Njuno zadnje ohranjeno dopisovanje je nastalo 14 dni pred Primčevim samomorom, 21. 11. 1939, in kaže, kako močno je Franc Primc zabredel v življenjsko brezizhodnost.

Primc: Veš. Meni bi res ne bilo težko umreti: jaz nimam ne sedanjosti ne bodočnosti, jaz nimam mesta na zemlji. S teboj je čisto drugače, čisto drugače.

Kajuh: Ne Pero, ravno tako, zakaj drugače. Saj živiš tudi zame – z menoj.

Primc: Ti živiš za več ljudi, jaz za nikogar. Točno za nikogar. Zato se bom morda odločil kedaj ...

Kajuh: Zakaj za nikogar. Ti jaz nisem nič.

Primc: Veš, edino ti me vežeš, da ne pridem v nesmrtnost. Sicer si ne bi pomišljal niti malo. Do vsega mi ni popolnoma nič, do hudiča nič. Saj ne bi imelo nikakega smisla več ničesar, če bi Te ne bilo. Tako pa si mi v veliko moralno oporo – in mi braniš.

Kajuh: Pero, pustiva to za zdaj! Sem preveč žalosten, da bi ti lahko odgovoril.

V decembrski številki Slovenske mladine je poleg dveh Primčevih pesmi objavljen zgovoren nekrolog, ki ga je Kajuh napisal v spomin svojemu prijatelju.

V spomin Francu Primcu

Pred dobrim mesecem so naši dnevniki objavili vest o samomoru dijaka Primca Franca iz Celja. Nič preveč besedi niso izgubljali. Skušali so sicer razjasniti tragičen korak mladega človeka; o dejstvih, tistih dejstvih, ki so ga do tega privedla pa so molčali.

Nič črnih zastav ni bilo, nič pevcev in godbe; kar tako kot po navadi, če siromak umre. Tisti pa, ki jim življenje nikoli ni dajalo brig, so se čudili in izpraševali: »Čudno, kaj neki ga gnalo je v smrt?« Čeravno je od vsepovsod kričalo, da ga je svet s svojo brutalnostjo k temu napotil, niso hoteli spregledati in niso odprli oči.

V nas mladih pa je vse to zapustilo neizbrisen pečat, ki ga nihče ne izruje, a kar smo čutili pri tem, je težko dopovedati. Vsi smo še bolj na široko odprli oči in si prilili v srca sovraštva

*Nekrolog v spomin Francu Primcu
(iz revije Slovenska mladina, l. 2, št. 3, 1939/1940).*

V Šoštanju je bila leta 1939 aktivna organizacija Sokol, v katero je bilo tedaj včlanjeno precej študentske in dijaške mladine. Komunistična mladinska organizacija SKOJ takrat še ni delovala, in tako naj bi organizacija Sokol postala središče političnega dela komunistov. V pismu Konstantinu Nahtigalu 24. 3. 1939 Kajuh opravičuje in razlaga svoje sodelovanje v organizaciji Sokol:

... pri nas je Sokol na odlični poti. Mladi ljudje so skoraj vsi ali levičarji ali vsaj simpatizerji. In mi lahko pod okriljem Sokola napravimo marsikaj, zato je vseeno, če je človek na papirju Sokol ...

V istem pismu sledi zanimiv opis dogajanja na Prešernovi proslavi v Šoštanju in odziv na okupacijo Češke na celjski gimnaziji:

... zdaj pa nekaj o Prešernovi proslavi pri nas doma.

Program je bil v bistvu takšen kot v Celju. Le z izjemo, da je pri nas cela proslava zadobila močan narodnoosvobodilni poudarek, kakršnega še zdaleka ni bilo na gimnaziji v Celju. To pot smo spet enkrat dali hitlerjancem ... in to prav tedaj, ko so se najbolj veselili (proslava je bila malo po okupaciji Česke). V odličnem uvodnem govoru je dr. Goričar povedal vse, kar bi mogel (dotaknil se je namreč vseh problemov, ki nas zdaj zanimajo in na katere želimo odgovorov). Program je bil tak, kakršnega Ti prilagam, le med pozdravni govor in Pesem mladine je prišla še moja pesem Prešernu, ki je bila narejena prav zadnji čas in tako ni prišla preje v program. Recitiral je nisem jaz, temveč neka punca, in to odlično. Drugo Ti pove program, ki je sicer malo zapacan od barve, pa nisem imel drugega. Ja, pa še to, končalo se je s končnim govorom, ki je bil sicer kratek, a je svinjsko podžgal naše purgarje. In koncem koncev je cela dvorana stoje pela Hej, Slovani. Škoda, Kostja, da Te ni bilo zraven, bilo je res odlično... Okupacija Česke je tudi pri nas naredila mogočen vtis. Posebej pa še name. Naši šoštanjski hitlerjanci so svinjsko divjali, bili so nori od veselja in v hiši vsakega uglednega hitlerjanca so priredili majhno svečanost, ki se jo je udeležilo 40 ljudi. Svinjarija, kaj! In mi smo proti temu brez moči. Saj veš, kako je z žandarji v Šoštanju. Pa tudi pri nas v šoli je rodilo barbarstvo Nemčije mnogo disputiranja (okupacijo Česke je bilo sicer itak že pričakovati). Skoro vsi brez izjeme smo bili proti Nemcem, oziroma proti Hitlerju. Vendar, Kostja, nekaj me v tem času boli, in sicer to, mladi ljudje ne vedo, da gre tu predvsem za borbo kapitalizma s proletariatom, kakor vedno v takih primerih. Sicer skušam, da bi jim to na čim bolj nekomunističen način razjasnil. Pri nemški uri nismo v znak protesta izpregovorili niti ene nemške besede. Brali smo Benešev govor ob smrti Masaryka in češke ter slovaške pesmi. Pa tudi pri zgodovini smo brali Pogovore z Masarykom, pred uro pa nas je prof. zgodovine po kratkem nagovoru pozval, da vstanemo v znak protesta proti nemškemu nasilju. V literarnem krožku pa sedaj pripravljamo češki dan, ki naj bi v nas samih podkrepil narodno zavest.

2. maja 1939 opiše zanimivo dogajanje v Šoštanju ob dnevu Hitlerjevega rojstva:

... Marsikaj se je zgodilo od zadnjega pisanja. Najprej Ti moram omeniti Hitlerjev rojstni dan. Kakor po drugih krajih obmejne Slovenije, tako so mislili hitlerjanci tudi pri nas žgati kresove. Vendar se jim to, kljub temu da imajo policijo oziroma žandarje za seboj, pri nas ni posrečilo. Vsi skupaj, kakor Sokoli tako Slovenski fantje in mi, smo nastopili, da preprečimo fašistom parado. In uspeli smo. Isti večer, ko bi morali kresovi goreti, so se hitlerjanci zbrali pri Haukeju (t. j. tista mala, nizka gostilna ob ovinku Pake), da bi od tod šli opraviti svoje delo na bližnje hribe. Mi smo za to zvedeli in obkolili hišo, bilo nas je cca 150 moških in žensk, in tako preprečili vsak izhod iz hiše. Nekaj pa jih je vsled varnosti patroljiralo po bližnji okolici. In tako smo ostali skoro vso noč. Hitlerjanci pa so trepetali od bojazni in jeze. Drugi dan sem bil poklican na žandarmerijo k zaslišanju vsled žaljenja in izzivanja, pa to se že potrpi, če pomisliš, da je naredil na purgerje ta dogodek izredno močan vtis. Bila je to čisto dobra poteza, ki jo bo treba v tem smrdljivem in nemčurskem Šoštanju še večkrat ponoviti. In že na predvečer 1. maja se je ponudila prilika. To pot smo na čast našemu prazniku žgali kresove, vendar je bilo to mnogo težje kakor preprečiti hitlerjancem na rojstni dan Hitlerja njihove namene, kajti vso noč so bili orožniki na nogah, medtem ko se prej za hitlerjance niso zmenili ...

Ob koncu šestega razreda je bila na vlaku med vožnjo od Žalca proti Šoštanju narejena preiskava, pri kateri so pri Kajuhu našli pismo z ilegalno vsebino. Po zaslišanju na orožniški postaji je Kajuh podpisal naslednji zapisnik:

Pri dijaku celjske gimnazije Karlu Destovniku je bilo na vlaku na progi med Celjem in Šoštanjem, na postaji v Žalcu, najdeno sovražno propagandno gradivo, ki poziva k razrušitvi obstoječega stanja v državi in vsebuje tudi druge elemente sovražne propagande. Dijak Destovnik trdi, da mu je bila brošura podtaknjena med vožnjo na vlaku.

Obtožen je bil sodelovanja pri širjenju komunističnih idej in izključen za vselej s celjskih gimnazij. O tem dogodku piše 29. marca 1940 v pismu tudi Konstantinu Nahtigalu:

Dragi moj Kostja!

Čudno se mi zdi, da mi na mojo dopisnico še nisi odgovoril, piši mi o vsem, tudi jaz Ti bom, le da danes ne utegnem, ker nimam skoro nič časa. Povem Ti le dve novici, in sicer to, da sem dobil ukor po učiteljskem zboru vsled ne predaje pisma ilegalne vsebine šolski oblasti, tisti pa, ki mi je pismo pisal, je bil za stalno izključen iz vseh šol v Jugoslaviji. Torej bo lahko šele drugo leto nadaljeval študij. Zgodba o vsem tem pa je sila dolga in Ti jo kdaj drugič popišem. Meni so proketo stopili na prste, tej kazni sledi izključitev iz vseh srednjih šol v Jugoslaviji ...

29. aprila je sledil sklep šole:

Odstranjen 29. aprila po členu 43 t. 3. Zakon o sred. šolah za vselej s celjskih gimnazij zaradi sodelovanja pri širjenju komunističnih idej.

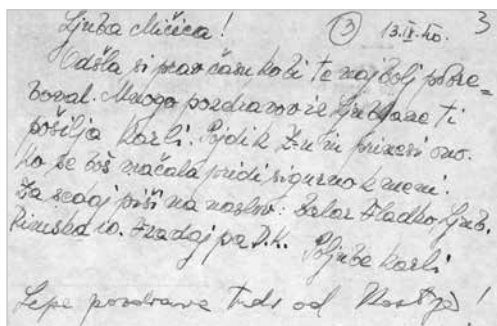
Kajuhova gimnazijska leta v Mariboru (1940–1941)

Na priporočilo celjskega ravnatelja se mu je vendarle uspelo vpisati na mariborsko gimnazijo. Pred odhodom v Maribor se je poslovil od svoje Mičice – Marije Medved, v spomin pa ji je podaril svojo sliko s posvetilom na hrbtni strani slike: Moji edini, ki jo ljubim, v spomin.

Od tedaj sta se le redko videla, njuna srečanja so bila le ob šolskih počitnicah. Nadomestilo je bilo njuna obširna korespondenca, ki je potekala med Mariborom in Šoštanjem. Najprej so bila Karlijeva pisma naslovljena na Marijin domači naslov. Ko pa se je zaradi policijske kontrole in cenzure pošte začelo znova zapletati, pa so bila pisma naslovljena na Marijino starejšo sestro Justo, poročeno Kortnik.

Pisemska ovojnica, naslovljena na Marijino starejšo sestro Justo Kortnik (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

Dopisnica, ki jo je Karli poslal Mariji Medved 13. 9. 1940 (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

Karlijeva pisma ne govorijo le o ljubezni, ki jo je Karli čutil do svoje Mičice, pisma so zrcalo njegovega mišljenja, čustvovanja in njegovega presojanja posameznih dogodkov. V svojem prvem pismu 28. maja 1940 je pikro ocenil svoje akademsko izobražene učitelje, razmere na šoli ter njegov „veličasten sprejem“ na mariborski gimnaziji:

Draga moja Mica!

28. V. 40

Pišem Ti po prvem dnevu mojega veličastnega vstopa v mariborsko realno gimnazijo. Ob najini ločitvi sem spoznal, kako rad Te imam, Mica, in kaj si mi Ti sploh. Začutil sem silno resničnost svojih verzov „Mi nisi bonbonček v papirčke zaviti.“ Mica, piši mi, kaj si čutila Ti ob najinem

slovesu. Gotovo Te bo zanimala moja pot v Maribor in moji skromni doživljaji, kolikor sem jih že mogel v tej najsevernejši trdnjavi jugoslovanske edinosti doživeti ... Ob 8h pridem v razred 6a. Mešani razred. Torej skupaj z ženskami. Še nikoli nisem bil z njimi skupaj v razredu. In veš, Mica, pa ni tak hudič, kot sem si mislil. Sicer pa bodi brez skrbi, so vse nacionalistke in povrhu še niti ene ni čedne med njimi. V šolo sva šla skupaj s Kerinom, menda sem Ti že pravil o njem, star omladinec. Našla sva se slučajno na poti. Tudi on hodi v šesti a. Vsedem se k nekemu našemu človeku... Za razrednika imam Mlakarja, hudičevega pedanta in klerikalca. Že prvo uro me je zajebaval „Gotovo ste odličen dijak, kaj!“ Jaz pa sem ga zabil !, „Ne, prav dober sem pa, prav dober!“ Za matematiko imamo svinjo Tonina. Za latinščino historično babo Tominčevko. Za francoščino pijanca Potokarja. Za verrouk defrandanta Bogoviča. Klasično prasico. Za zemljepis razrednika. Toda to je dobro, da meni ne morejo ničesar več. Dobil bom pozitivno izpričevalo in – basta.

Mnogo, mnogo poljubov in pozdravov od Tvojega Karlija

V naslednjem pismu opisuje, kako ga zopet politično preganjajo:

Draga moja Mičica!

... Delam in spet in spet delam. Mislim, da je to najlepša „novica“, ki kakor Tebe tako mene močno razveseljuje. Najprej Ti moram pisati glede Tvoje opombe, češ da ne verjameš, da ne prihajam oziroma da ne bom prišel zato pred Božičem domov, ker mi je slovo pretežko. Verjemi mi, predvsem zavoljo tega ne bi rad pred božičem prišel v Šoštanj. Toda tudi to je res, da bi z mojim enodnevnim potovanjem bil ves moj program dela precej spremenjen in delati bi mogel povrhu tega ves teden, da bi spet prišel na pravi tir. Pa da me boš prav razumela. Treba je delati sestanke, imeti referate, prevajati moram Gorkega, za Sodobnost pišem razpravo in

koncem koncev še šola, kjer so me začeli zopet čisto politično preganjati. Ljudi, ki hodijo z mano, preganjajo in jih svariijo. Kako pa postopajo napram meni? Grozijo mi z izključitvijo iz vseh šol v Jugoslaviji, če se ne bom ravnal po njihovih predpisih. Zato se moram tudi za šolo nekoliko pripraviti. Vse to so vzroki, zavoljo katerih bi mi bilo težko priti k Tebi med šolskim časom in povrh vsega tega niti denarja nimam za vožnjo. Prvega decembra bom pri proslavi recitiral „Pesem mladine“. Zanimivo, kaj! Nekdo od profesorjev me je za to določil, pa ne vem, kdo!

Mnogo poljubov Ti pošilja Tvoj Karli

Srečala sta se šele ob božiču, takrat je Karli podaril svoji Mičici dva rdeče vezana zvezka Slovenske mladine, Mičica pa mu je podarila prstan.

V Mariboru je svoje pesmi objavljajl v reviji Srednješolec. Da ga policija ne bi preganjala, se je podpisoval kot Matevž Pečnik. Cenzor je opozoril policijo na pesem Noč pred vstajenjem in Kajuha so poklicali v Šoštanj na zaslišanje. Zopet je moral odgovarjati na vprašanja, kaj dela v prostem času, s kom se sestaja, katere knjige bere, kje je dobil sovražno propagandno gradivo, zakaj se tako zanima za članke iz Sovjetske zveze, kaj je delal med prazniki, koga je obiskoval ... Ker je pisal angažirane in družbenokritične pesmi ter organiziral protirežimske kulturne dogodke, je postal državni sovražnik. Star komaj 18 let.

Orožne vaje v Međurečju (1941)

Proti koncu januarja 1941 je bil uradno poklican na orožne vaje, v resnici pa so ga poslali v taborišče za politične kaznjence v Srbijo. Takratna oblast je tja internirala slovenske, bosanske in makedonske komuniste.

Draga moja Mičica!

Nekje Srbiji 25. I. 41

Smo na potu tik pred Užiško Požego. Sedaj Ti razjasnim sledeče: Mi smo vpoklicani po nalogu nekaterih krogov (Cvetkovič) in sporazumno z vojaško oblastjo. Za ta postopek ni vedel ministrski svet in je bil tudi brez njega izvršen. Slovenci in Bosanci gremo v Ivanjico, kjer bomo gradili železnico iz Ivanjice v Belopolje. Tu nam bodo komandirali aktivni orožniški časniki, tako da smo pod orožniškim nadzorstvom. Vseh nas je približno 300, in sicer delavci, kmetje, intelektualci. Srednješolca sva samo midva s Tono, pa tudi ostalih študentov je malo, 2 ali 3. Jaz sem najmlajši med vsemi. Naš odbor, sestavljen iz desetih ljudi, se bo boril predvsem za to, da se postopa z nami kot z vojaki. Boril se bo, da bo omilil trpljenje, ki ga bomo deležni v tem koncentracijskem taborišču. Mi vsi smo solidarni.

Tvoj Karli

Kljub težkim pogojem je bilo v Međurečju življenje pestro. Interniranci so prirejali predavanja in kulturne večere in s tem preprečili poskuse zatiranja napredne misli.

Iz Međurečja je Karli pisal tudi svoji materi:

Draga moja mama!

Danes sem prejel Tvoje pismo, ki sem se ga zelo razveselil. Prosim pa Te, da mi drugič pišeš bolj veselo, čeprav si žalostna, kajti če mi pišeš o težavah, postajam še žalostnejši, kot sem... Včeraj je bil pri nas zdravniški pregled. Spoznali so me za zdravega... Hrana je dobra in tudi priboljške še imamo, hrano imamo skupno „torej vsi za enega, eden za vse.“ Sicer pa si kak priboljšek lahko kupiš v vasi. Denarja zaenkrat še imam. Če mi bo česa treba, Ti bom pisal, za zdaj mi ni sile. Glede šole pa mislim, da stvar ne bo trajala tako dolgo, da bi izgubil leto, čeprav prošnja ne bi bila rešena. Delamo zaenkrat še nič. Danes smo malo vežbali „na desno, na levo, pozdrav i.t.d.“ Spimo v barakah, skoraj vsi Šoštanjčani v isti, in sicer na slami. Jaz spim poleg Tončija

in Henshena. Hrana je, kakor že rečeno, dobra, le da je zelo enolična. Vrsti se le gris in fižol. Zjutraj pa je kava ali čaj. Malicamo to, kar smo prinesli od doma. Pisal bi Ti še več, pa ni kaj, le to bi Ti še rad rekel, da Ti zavoljo mene ni treba biti v skrbeh, kajti zares mi ni nobene sile. Piši mi dosti in ne tako žalostno kot zadnjič. Te poljublja Tvoj Karli

Karli je imel s seboj tudi droben temno moder zvezek, v katerega je vpisoval razne dogodke in revolucionarne pesmi. Zapis se začne s 23. 1. 1941. Poleg njega sta v beležko pisala tudi Janez Platzer in Tone Arzenšek. Največji dogodek je bil, če je kdo prejel pošto od doma ali celo paket. Pošte ni bilo veliko, tudi domači so prejeli od njih zelo malo pisem, saj jih je večino zasegla stroga cenzura. Izpuščen je bil 15. februarja 1941. V začetku marca je bil znova v Mariboru, vrnil se je na gimnazijo. Kot politični osumljenec se je od tistega časa veliko več zadrževal v stanovanju, veliko je bral in pisal nove pesmi.

V dopisnici iz 9. marca 1941 Marija dvomi, da naj bi policija zasegla Kajuhova pisma, ki so bila namenjena njej:

Dragi moj Karli!

19. 3. 1941

Ker spet nisem dobila pisma, Te prosim, da mi vso stvar pojasniš, ker zelo dvomim, da bi mi pismo na tuj naslov zaplenili. Tudi dopisnico sem dobila šele v nedeljo, čeprav sem te prosila, da mi pošlješ odg. že v soboto. Na vseh dopisnicah, kar sem jih do sedaj prejela, si se izgovarjal, da mi nimaš časa napisati pismo. Če je to res, ne vem!? Upam, da sem ti še pa toliko važna kot večina drugih stvari in da bi moral najti zame 10 minut tedensko časa. Če si mi pismo res pisal, mi piši na naslov Henshenove sestre Pepce, drugače boljše nič. Toda samo pisma, dopisnice na moj naslov.

Tvoja Mičica

Konec marca 1941 prejme Mičica iz Maribora najlepše ljubezensko pismo:

Draga moja Mičica!

Marib. 20. III. 41

Danes sem sprejel Tvojo dopisnico s precej čudnimi občutki. Žalosten sem bil. Užalilo me je Tvoje sumničenje. Zato, da Ti obrazložim vso stvar, Ti takoj odgovarjam. Oprosti, Mičica, toda v vseh Tvojih dosedanjih poročilih sem čutil hladnost in resignirano ironičnost, češ ne ljubi se mu pisati in gotovo se je zagledal v kako drugo dekle. Da sem Ti v resnici pisal pisma, ki sem Ti jih obljubil, mi skoroda ne verjameš. Skoraj nerazumljivo pa se Ti zdi, da bi Ti jih mogli zapleniti. Čudna si, in če pomislim, da Te imam tako rad, da Ti svoje ljubezni niti ne morem v vsej globini razkriti, se me polašča ob Tvojem pisanju silna, brezmejna žalost. To, kar je lačnemu kruh, kar žejnim voda, kar drevesom sonce in kar življenju zemlja, vse to si zame Ti. Vzemi drevesom sonce, pa boš videla, da ne morejo brez njega; vzemi življenju zemljo, tisto bogato zemljo, polno sil in moči, da bo izhiralo in izumrlo. In vzemi meni sebe, umrl bom kot drevo brez sonca, kot lačni brez kruha. Telo bi še ostalo, bilo bi kot izsušeno, mrtvo drevo, toda v moji notranjosti bi se vse podrlo in nobene lučke, še tako drobne lučke, ki bi mi svetila v praznoto in temačnost naših dni, ne bi bilo več ... Sprejmi mnogo, mnogo poljubov od vedno Tvojega Karlija.

P. S. Saj menda ne boš huda, če Ti napišem pesem, ki je vzrasla iz neprestane misli nate. Morda pesem tehnično ni na višku, je pa silovito doživeta in zato jo ljubim.

Dekle, dekle moje, božaj me z rokami.

*S prsti drobnimi mi pojdi preko lic
s prsti drobnimi mi pojdi preko lic
in me vsaj za hip, za hip omami.*

Za trenutek droben mi zakrij oči.

*Hôtel bi vsaj énkrate nežno zaživeti
hôtel bi vsaj énkrate nežno zaživeti
v tej surovosti današnjih dni.*

*Potlej pa me zbúdi, zbúdi me, da veš.
In rokó mi drobno snemi z lica
in rokó mi drobno snemi z lica,
ker z rokami delava, saj veš!*

Gestapovski zapori v Šmartnem pri Slovenj Gradcu

Tik pred Hitlerjevim napadom na Jugoslavijo se je Karli vrnil v svoj rojstni kraj Šoštanj. Na javnih mestih se ni več pojavljal, postal je še bolj previden. Zaradi nenehnih preiskav sta z očimom na podstrešju za dimnikom zgradila skrivališče, kamor se je Karli skril vsakič, ko je pred hotelom zaslišal Nemce. Z Marijo sta se sestajala znotraj hotela, v prazni kinodvorani. Kljub temu da se je skrival, so ga 28. aprila 1941 gestapovci aretirali v kinodvorani in odgnali najprej na domačo gestapovsko postajo, nato so ga v Šmartnem pri Slovenj Gradcu zaprli v zapor v nekdanjem župnišču. Tu so ga najprej 3 dni in 3 noči pustili v samici brez hrane in vode, potem pa so se pričela zaslišanja. Zaprtim v Šmartnem pri Slovenj Gradcu so lahko svojci enkrat tedensko prinesli sveže perilo, hkrati pa odnesli ponošeno. V eni takih pošilk je Karlijeva mati med perilom našla košček popisanega papirja – pesem Nenapisano pismo iz ječe, pesniško izpoved o prestanem trpljenju. Po petih tednih so pretepenega in izmučenega Karlija izpustili iz zapore.

Življenje v Ljubljani, v ilegali (1941–1943)

Po Kajuhovem prihodu iz gestapovskih zaporov v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, kjer je bil zaprt nekaj tednov, se je njegovo preganjanje nadaljevalo. Nemci so ves čas nenehno poizvedovali za njim in jih še tako vztrajno zatrjevanje staršev, da je odšel na nadaljnje šolanje v Ljubljano, ni zadovoljilo. V začetku septembra 1941 zvečer so prišli Nemci po Destovnikove z namenom, da jih izselijo. Kajuha je očim o prihodu Nemcev še pravočasno obvestil, tako da se je lahko

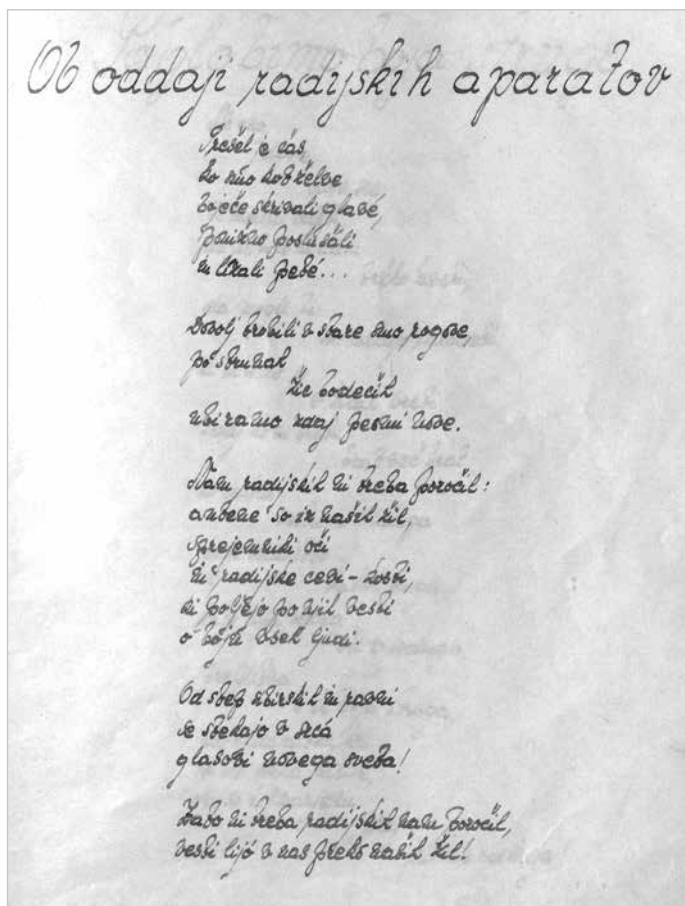
skril v podstrešni prostor za dimnikom. Ob hišni preiskavi, ki je sledila vdoru v stanovanje, je neki gestapovec svetil tudi po tem prostoru, vendar Kajuha ni odkril. Starša in brata so Nemci odgnali, Kajuh pa je ostal sam v zapečateni hiši. Kasneje so Nemci družino izpustili. Teden dni po tem dogodku je Kajuh na tovornjaku, skrit med sodi, zbežal v Ljubljano. Dnevno je lahko sledil vestem o nacističnem terorju na Štajerskem in Gorenjskem. Stikov z domačimi ni vzdrževal, kajti želel je odvrniti od njih pozornost okupacijskih oblasti, saj bi jih prav gotovo začeli ponovno preganjati, če bi Nemci odkrili njegova pisma. Pri tem mu je bila v veliko pomoč tudi vest o njegovi smrti, ki se je širila po Ljubljani. Takoj po prihodu v Ljubljano je začel navezovati stike s šoštanjskimi begunci, ki so pribežali v Ljubljano pred njim. Obnovil je stike s krogom sodelavcev Slovenske mladine in drugimi vidnejšimi kulturnimi delavci, ki jih je poznal že pred vojno, ter se aktivno vključil v ljubljansko partijsko organizacijo. Da se je lahko svobodno gibal po Ljubljani, je uporabljal ponarejene dokumente z imenom Drago Jeran.

*Sprehod po
Tivoliju,
8. oktober 1941
(od leve proti
desni): Zdenko
Zavadlav, Karel
Destovnik, Mirko
Šušteršič in
Branko Perhne
(iz knjige Cesar,
Emil: Kajuh, Ve-
lenje, Ustanova
Velenjska knjižna
fundacija, 2014).*

V takratni okupirani Ljubljani je imel pomembno propagandno vlogo ilegalni radijski program Kričač. Kričačevo oddajanje se je začelo s tiktakanjem ure in slovensko himno Naprej zastava slave. Radio je oddajal s 23 različnih lokacij. Čeprav so ga italijanske okupacijske oblasti vztrajno iskale z

najmodernejšimi tehničnimi pripomočki, ga zaradi hrabrosti in iznajdljivosti radijskega aktiva ter požrtvovalnosti družin, ki so mu nudile zavetje, niso mogli izslediti. Aprila 1942 pa so oddaje prenehale, ker je okupator pobral vse radijske sprejemnike. Ob tem dogodku je napisal pesem z naslovom Ob oddaji radijskih aparatov.

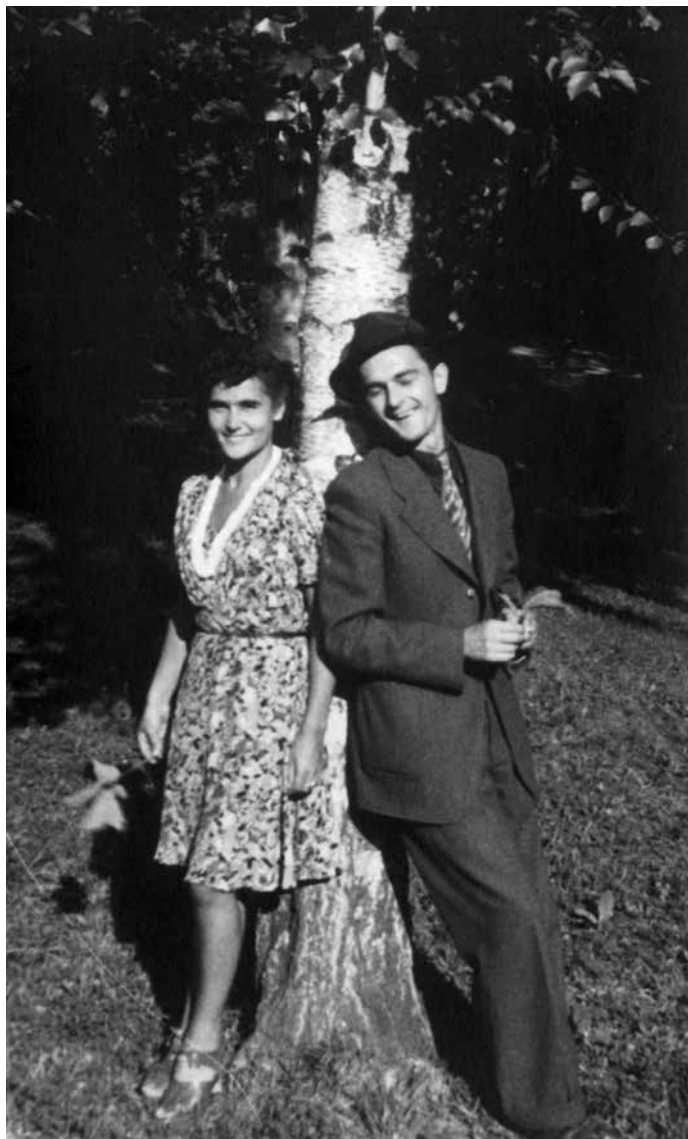

Rokopis pesmi Ob oddaji radijskih aparatov (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

S skupino somišljenikov so v stanovanju šoštanjskih beguncev Zavadlavovih prirejali literarne večere, ki sta jih vodila Bojan Štih ali Milan Pogačnik. Kajuh je recitiral svoje pesmi, razglabljali pa so tudi o položaju na bojiščih in vlogi Osvobodilne fronte. Jeseni 1941 sta Kajuh in Bojan Štih začela pisati družbeno dramo z naslovom *Mati*. Drama govori o življenju napredne mladine pred vojno. Dialogi v tej drami so verjetno ogledalo Kajuhovega življenja in težav, ki jih je povzročal staršem zaradi svojega revolucionarnega dela. Fotokopijo rokopisa hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

Ker so okupacijske oblasti uvedle policijsko uro, recitacije pa so se zavlekle pozno v noč, so poslušalci pri Zavadlavovih ostali do jutra in zapuščali stanovanje po policijski uri. Konec decembra se je pri Zavadlavovih porodila zamisel o praznovanju novega leta 1942. Ideja je bila navdušeno sprejeta, delo v zvezi s pripravami so si razdelili in se ga tudi takoj lotili. Kajuh in Zdenko Zavadlav sta prevzela organizacijo, za družbo in glasbo pa je poskrbel Bojan Štih. Praznovanja so se poleg Zavadlavovih udeležili še Milan Pogačnik, Lucija Pozzeto, Bojan Štih, kitarist Leon Ponikvar s sestrama Fanči in Silvo, Kajuh in še neki harmonikar. Ob tem praznovanju se je Kajuh spoznal s Silvo Ponikvar. Ker pa so se medtem začele zanj zanimati okupacijske oblasti, se je v želji, da bi zabrisal za seboj vsako sled in se tako izognil morebitni aretaciji, preselil od Orešnikovih k Ponikvarjevim na Vošnjakovo ulico 22.

Silva Ponikvar, dekle iz družine, v kateri je bilo devet otrok, je bila deset let starejša od Kajuha. Kajuh je poskušal narediti vtis na Silvo, tako da se ji je predstavil kot sedem let starejši. Silva se je izučila za šiviljo. Kot vsi Ponikvarjevi je imela razvit posluš in lep glas, zato je kmalu opustila šiviljski poklic in je poklicno pela v opernem zboru.

*Silva Ponikvar in Kajuh v ljubljanskem Tivoliju leta 1942
(hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).*

Kajuh je večkrat doživel razburljive dogodke, ki pa so se končali brez večjih posledic. Septembra 1942 so italijanski vojaki poizvedovali za Karlom Destovnikom v Ponikvarjevi kuhinji. Nenadoma je iz sobe prišel Kajuh in vprašal, koga iščejo. Ko mu je Fanči povedala, da poizvedujejo za nekim Karlom Destovnikom, jim je povsem mirno odgovoril, da človeka s takim imenom ne pozna. Italijanski vojaki so po krajšem oklevanju odšli, ilegalci, ki so se tedaj zadrževali v hiši, pa so se morali za nekaj časa umakniti. Zaradi Kajuhevega dela in ilegalcev v hiši so na podstrešju zgradili skriven prostor. V začetku decembra leta 1942 so v zgodnjih jutranjih urah odgnali iz hiše Lucijo Pozzeto, Silvo Ponikvar in njeno mamo. Bile so osumljene sodelovanja z narodnoosvobodilnim gibanjem. V hiši so bili še Kajuh, Rudi Janhuba in njegova žena Hilda, ki so se skrili v prostor na podstrešju in se tako izognili aretaciji. Italijanski vojaški policisti so Silvo najprej odpeljali na kvesturo, kjer so bili preiskovalni zapori, ki so bili hkrati mučilnice pri zasliševanjih. Iz korespondence s Kajuhom je mogoče razbrati, da so Silvo iz kvesture odpeljali v zapor. Ko je bila Silva v zaporu, so bili osebni stiki Silve in Kajuha onemogočeni, lahko sta komunicirala le preko pisem. Prvo ohranjeno Kajuhoovo pismo je datirano z 10. 2. 1943:

Moja draga, zlata Silvica!

10. 2. 1943

... pesmi, kakor veš, so napisane in spravljene in upam, da boš sedaj bolj mirna. Posvetil sem jih vse Tebi. Saj veš, kako silovito Te imam rad. Napisal sem jim lep motto, ki je posvečen samo Tebi, in tudi neko novo pesem sem Ti napisal. Na koncu zvezka sem napisal še eno stran v prozi, v kateri boš spoznala, kaj si Ti zame. Zdaj bi Ti rekel le to: zelo, zelo, zelo Te imam rad, moja draga, zlata Silvica ... Jaz vedno upam, da prideš ven. Ko bi vedela, kako grozno Te pogrešam. Poškalica mala, jaz sam in še drugi se trudimo, da bi Te rešili. Upajmo in tudi Ti ne izgubi upanja, saj veš, kako bova še srečna ... ali je res, kar mi je mama rekla glede majhnega. Kar norel bi od veselja in žalosti obenem. Sporoči sigurno o tem! Poljub, vedno Tvoj Korlček! Piši kmalu!

Silva piše:

Ljubi moj Korlček, brate!

... Moje zadnje zaslišanje je obsegalo cele tri stavke, to je: ali veste, če je Pozzeto delovala politično – z Marjanom? Ne. Ali ste kdaj poslušali tuje postaje? P. Ne. Ali ste kdaj bili članica kakršnekoli prevratne družbe? Ne. Spovem še opazko, da nisem bila nikdar kaznovana. Tako je bilo, in če bom še zaslišana, bo isto ...

Po Silvini prvi izpustitvi iz zapora sta se s Kajuhom zaročila, junija pa sta se nameravala poročiti. Do poroke nikoli ni prišlo, saj so Silvo 27. maja 1943 Italijani ponovno zaprli. V pismu Kajuhu navaja, da jo je ovadila škodoželjna vdova, ki naj bi živela v sosesčini. Kot kaže, tudi Italijani niso imeli dovolj uporabnih podatkov o njenem ilegalnem delu, ker je dolgo niso zaslišali ali jo obtožili česa konkretnega. Brez prave obtožnice je ostala zaprta vse do konca okupacije in še nekoliko dlje. Ko se je Kajuh avgusta 1943 pridružil partizanom, je bila Silva v zaporniškem bolniškem oddelku. Nekaj dni pred odhodom jo je obiskal, in takrat sta se zadnjič videla.

Kajuhovo pismo Silvi, ko je bila zaprta drugič:

Presrečen sem prebral Tvoje dolgo pismo. Ljubčica, še zdaj si ne morem prav predstaviti dogodkov tiste noči. Tako zelo hudo mi je bilo, kot da bi mi kdo paral srce. Nisem mogel in niti hotel verjeti, da Te ni več ... da si iz svoje lepe postelje morala za rešetke ... Šel sem se kopat in namazat, kajti srbelo me je tako brezizgledno, da sem mislil, zblaznel bom. Vse noči nisem spal že zaradi Tebe in povrhu vsega še srbenje. Dobro, da sem še pri pameti. Torej bil sem na št. štiri, in sicer od jutra do popoldneva. Zdaj me malo še srbi, toda veliko, veliko manj kakor prej. Baje sem imel garje. Ali niso čudna pota gospodova, bil sem čisto blizu Tebe, pa nisva vedela drug za drugega ...

Predzadnje Kajuhovo pismo Silvi Ponikvar:

Draga ljubčica,

danés Ti pišem morda zadnjikrát. Pa le nič se ne ustraši. V torek ali sredo prihodnjega tedna bom nastopil ti-sto službo izven bloka in zaradi tega Ti ne bom mogel več pisati. Vem, ljubčica moja zlata, hudo Ti bo, zelo hudo, toda če bi vedela za pogoje, pod katerimi sem službo sprejel, in za okoliščine, ki me ženejo, da službo sprejemem, bi bila potola-žena. Saj ne bo več tako dolgo. Za moj god najkasneje bova že skupaj v najini lepi sobici... Ti si moja žena – ne samo ljubica – moja najlegitimnejša žena. Res, res brez obredov se je izvršila najina poroka, brez cerkve in pompa, toda izvršila se je; za pričo je bilo rdeče okrvavljeno nebo in svatje so bili ti težki dnevi. Ali ta poroka drži bolj od vseh ceremonij. Zapi-sana nama je globoko v srcih, pa naj se zgodi kar koli, v meni ne bo ugasnila in zbledela ljubezen. V teh težkih dneh sem srečal Tebe, draga, kar verzi mi rojijo po glavi. Ali si moreš predstavljati, kakšne pesmi Ti bom še napisal. Vse lepše in globlje bodo od dosedanjih. Povsod, povsod boš Ti v mojem srcu, povsod bo z mano Tvoj pozdrav. Ljubčica zlata, še ve-dno sem trdno prepričan, da boš kmalu doma, morda še pred mojim nastopom službe. Poljublja in objema Te Tvoj mož.

Silvin odgovor na Kajuhovo predzadnje pismo:

Dragi moj ljubči!

Dobila sem Tvoje pismo, ga brala in mislila, da umrem od bolečine. Sedaj mi je tako, ko da mi tiči nož do ročaja v srcu, ostal bo tu vse do tedaj, ko bom zopet pri Tebi. 14 dni ni-sem dobila nobene pošte od Tebe, sedaj pa to pismo, nenado-ma, brez da bi Ti jaz rekla, le pojdi, moj ljubči, saj vem, da je bolje tako za Te. Saj ne očitam, ampak tako težko mi je, da bi umrla. Vem, da je prav tako, saj si sam tako odločil, ko vem, da Ti je prav tako tesno kot meni. ... Da Ti po resnici povem, jaz ne verujem v to, da bova v začetku novembra že skupaj, preveč trezno vidim vse, zato se nočem ločiti od najinih stva-ri. Najpametneje je, da daš vse v pločevinasto škatlo, mama

pa jo naj zakoplje poleg češnje v zemljo. Dvigne naj rušo trave in jo potem položi nazaj ... Dragi moj, ne čudim se, da Te ljudje tako obrajtajo, saj si res vreden, da Te imajo radi vsi naši ljudje. Vem, da se ne boš nikoli prevzel, to je prav tako daleč od Tebe kot od mene. Vem, da Ti trdno veruješ v to, da bova kmalu skupaj; kaj pa če se bo le zavleklo do pomladi? Ali računaš tudi s tem, da boš moral preko zime ostati zunaj? Vidim Te, to se Ti zdi nemogoče, jaz pa nisem prepričana, da je to nemogoče. Kaj pa če zasedejo tu Nemci? Ali računaš prav na vse možnosti? ... Če se Ti bo kaj zgodilo, bom nekoč terjala odgovornost od tistih, ki sedaj skrbijo za Te. Ne samo radi sebe, pač pa zato, ker si Ti res človek, katerega naš ubogi narod ne sme izgubiti! ... od Tvoje ženke.

Zadnje Kajuhovo pismo

Draga moja ljubčica,

rad bi Ti napisal pismo, kakršnega Ti nisem še nikdar napisal. Pismo, nežno kakor češnjev cvet, preprosto kakor smeh najinega še nerojenega otročička, tolažilno kot pesem, pesem velikih zvonov, oznanjujočih vstajenje. Vem, ljubčica moja zlata, kako zelo si potrebna besede, ki bi bila bodrilna kakor stisk tovariške roke. In to pismo, čeprav ni še zadnje, bo tako. Draga, dvigni glavo, ne joči, danes sem bolj kot kdaj koli prepričan, da je korak, ki ga bom storil, edino pravilen. Ne samo pravilen, najnujnejši. Nihče me ni silil v to! Toda vseeno; gre tudi za najino srečo. Bodi mirna, ko bi Ti lahko vse napisal, bi bila gotovo čisto brez skrbi ... Včeraj sem bil v neki zelo visoki kulturniški družini in nahecali so me, da sem recitiral svoje pesmi. Povedal sem med drugim vse Tvoje in ne moreš si misliti, koliko hvale je bilo. Govorili so o meni kot o razodetju, čeprav so sami že stari in najbolj priznani literarni kanoni. Toda kaj vse to, to še ni nič, to, kar bo zraslo, ko bova midva za vedno skupaj, to bo šele pravo. Te poljublja Tvoj mož.

*Karel Destovnik in Silva Ponikvar leta 1942
(hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).*

Pred odhodom v partizane avgusta 1943 je Kajuh pisma, fotografije in zvezek s pesmimi zavil v nepremočljivo platno, vse skupaj pa spravil v “konservo”, kot jo je imenovala Silva. Zakopal jo je pod češnjo na Vošnjakovi ulici 22. Silva jo je odkopala aprila 1945 in jo skrila na drugem mestu. Takrat so namreč odkrili njihovo skrivališče na podstrešju in Silva se je bala, da bodo belogardisti našli tudi pesmi, zakopane pod češnjo.

Celotno ohranjeno korespondenco med Kajuhom in Silvo Ponikvar ter večji del korespondence med Kajuhom in Marijo Medved hrani Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) Ljubljana. Šest pisem in tri dopisnice Marije Medved, namenjene Kajuhu, pa Mestna knjižnica Velenje. Del korespondence – Konstantinova pisma Kajuhu, je ohranjeno v zapuščini, ki je last družine Mešič. Del njune korespondence – Kajuhova pisma Konstantinu, pa hrani Arhiv Slovenije. V Kajuhovi zapuščini, ki je last družine Mešič in jo hrani Mestna knjižnica Velenje, so ohranjena tudi pisma že tedaj uveljavljenih literatov Toneta Seliškarja, Miška Kranj-

*“Konzerva” s Kajuhovimi in Silvinimi pismi
(hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).*

ca, Radovana Zogovića ... V zapuščini Miška Kranjca, ki je v zasebni lasti njegovih dedičev, sta ohranjeni dve Kajuhovi pismi Mišku Kranjcu. Obe Kajuhovi pismi je objavil in komentiral Franc Zadravec v prispevku z naslovom „Dve Kajuhovi pismi Mišku Kranjcu“. Prispevek je bil objavljen leta 1956 v reviji „Nova obzorja“, št. 6–7, str. 401–404. Vsa pisma niso ohranjena, saj je nekatera pisma zaradi morebitnih policijskih preiskav, ki so spremljale revolucionarno in literarno delo pesnika, uničil že pesnik sam, nekatera pa so se izgubila skozi čas. V digitalni domoznanski zbirki v Mestni knjižnici Velenje je zbrana vsa Kajuhova literarna zapuščina. Dostopna je na posebnem računalniku na domoznanskem oddelku Mestne knjižnice Velenje.

Viri in literatura:

- Cesar, Emil: *Zbrano delo. Karel Destovnik Kajuh*. Ljubljana: Založba Borec, 1987.
- Cesar, E., Hafner, S., Vrbič, V., Ževart, M.: *Kajuh. Pesnik vseh letnih časov: spominska monografija*. Velenje: Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2014.
- Glavan, Mihael: *Ljubimca z Vošnjakove ulice. Pisma Silve Ponikvar in Karla Destovnika Kajuha*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2015.
- Sivec, Ivan: *Moji edini, ki jo ljubim*. Ljubljana: Karantanija, 2008.
- Kajuhova zapuščina, Mestna knjižnica Velenje.
- Zapuščina Silve (Ponikvar) Gregorin, izvirni rokopisi pisem. Zbirka rokopisov, starih in redkih tiskov. Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana.
- Zapuščina Marije (Medved) Weingerl, izvirni rokopisi pisem. Zbirka rokopisov, starih in redkih tiskov. Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana.
- Arhiv Republike Slovenije, Fond SI AS 1686, Nahtigal, Kostja.